

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ФЕДОРУЦ МИКОЛА ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 37.013.42: [37.04: 316.62-053] (477)

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ
ЗАСОБАМИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Поліщук Віра Аркадіївна,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
завідувач кафедри соціальної роботи, спеціальної освіти та менеджменту соціокультурної діяльності.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Козубовська Ірина Василівна,
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»,
завідувач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи;

кандидат педагогічних наук, доцент
Грач Юлія Володимирівна,
Академія праці, соціальних відносин та туризму,
доцент кафедри соціальної роботи та практичної психології (м. Київ).

Захист відбудеться 12 травня 2021 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.03 Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

Із дисертацією можна ознайомитись на офіційному сайті <http://www.tnpu.edu.ua> та в науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розісланий 12 квітня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. М. Мешко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Важливість формування соціальної компетентності старшокласників на сучасному етапі суспільного розвитку зумовлюється тим, що система формальної та неформальної освіти має забезпечити випускників закладів загальної середньої освіти ефективним інструментарієм життєвої адаптації в мінливих соціальних умовах, сформуванню соціально-ціннісних настанов та практичних соціальних вміння, значущі для життєдіяльності людини і суспільства, здатність ефективно працювати в команді, продуктивно взаємодіяти із соціальним середовищем, постійно вдосконалювати власні соціальні якості.

Проблема формування соціальної компетентності як життєвої необхідності відображена і в чинних нормативних документах. Так, у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки зазначено, що сучасний ринок праці вимагає від випускника не лише глибоких теоретичних знань, а й здатності самостійно їх застосовувати в нестандартних, мінливих соціальних ситуаціях, переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян. Проблема компетентності, у тому числі й соціальної, не є новою для педагогічної науки. Зокрема, визначенню сутності феномену соціальної компетентності присвячені праці Т. Антонової, Н. Бібік, В. Гаврилюк, М. Головань, А. Дахіна, Н. Даценко, М. Докторович, О. Кондакова, О. Пометун, Т. Смагіної, В. Шахрай та ін. У багатьох працях здійснено спробу з'ясувати умови розвитку соціальної компетентності в процесі професійного самовизначення (Л. Середюк, З. Становських, Т. Хмурина та ін.). Формуванню уявлень про специфіку розвитку соціальної компетентності сприяють акмеологічні дослідження компетентності як складової професіоналізму (Р. Вайнола, Г. Данилова, І. Колесникова, О. Флярковська та ін.). Також розкрито окремі аспекти формування та розвитку соціальної компетентності школярів (Ю. Грач, І. Єрмаков, Н. Калініна, Т. Кондратова, Л. Петько), студентів (І. Зарубінська, Т. Потапчук, В. Чайка), педагогів (Г. Мешко, Л. Резніченко, О. Ситник, В. Танська та ін.).

Важливим засобом формування соціальної компетентності старшокласників є неформальна освіта. У сучасній науковій літературі зроблено спроби визначити неформальну освіту як: форму освіти дорослих (Л. Балацька, А. Гончарук, Н. Горук, С. Зінченко, С. Прийма, Л. Тимчук та ін.); умову реалізації концепції неперервного навчання (Н. Ничкало, Г. Петришин, В. Поліщук, Т. Ткач та ін.); синонім позашкільної або позааудиторної навчально-виховної діяльності (О. Биковська, С. Китиченко, О. Литовченко, Р. Науменко та ін.); різновид інноваційних педагогічних систем (Е. Гусейнова, Л. Лук'янова, Л. Сігаєва та ін.); можливість набуття управлінських, організаторських, комунікативних та інших умінь в процесі шкільного самоврядування (А. Лопухівська, С. Овчаренко, М. Приходько, О. Скорик, Т. Ціпан та ін.); систему додаткового цілеспрямованого навчання, виховання й розвитку молоді, організованого поза межами освітніх установ (І. Козубовська, Н. Павлик, І. Пекар, Н. Сулаєва та ін.).

Аналіз наукових напрацювань дає підстави для виокремлення феномена соціальної компетентності старшокласників як специфічного прояву компетентнісного розвитку особистості, зумовленого вимогами сучасного життя та особливостями неформальної освіти. Проте, незважаючи на широкий спектр

наукових доробок з формування соціальної компетентності старшокласників, проблема використання засобів неформальної освіти у цьому процесі залишилась поза увагою дослідників і не була предметом системного наукового дослідження. Актуальність проблеми формування соціальної компетентності учнів старших класів закладів загальної середньої освіти зумовлена *суперечностями*, які виявлені в результаті теоретичного аналізу та практичного досвіду її здійснення, зокрема, між:

- сучасними вимогами суспільства до соціальної компетентності випускників закладів загальної середньої освіти, їх здатності до життєвого і професійного самовизначення й саморозвитку та реальним рівнем їх соціальної компетентності;
- між значними потенційними можливостями неформальної освіти щодо формування соціальної компетентності старшокласників та недостатнім рівнем теоретичної розробки і науково-методичного забезпечення реалізації цього процесу;
- об'єктивною потребою старшокласників у формуванні соціальної компетентності засобами неформальної освіти та недостатньою розробленістю навчально-методичного забезпечення цього процесу.

Актуальність проблеми і необхідність її розв'язання на теоретичному та методичному рівнях зумовили вибір теми дисертаційного дослідження *«Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах планової теми науково-дослідної роботи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Теоретичні і методичні основи професійної підготовки фахівців соціальної сфери» (державний реєстраційний номер 0114U003074 (Шифр ПВІ-1)). Тему дисертації затверджено вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 9 від 23 квітня 2018 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології Національної академії педагогічних наук України (рішення № 2 від 27 березня 2019 р.).

Об'єкт дослідження: формування соціальної компетентності старшокласників.

Предмет дослідження: соціально-педагогічні умови як чинник формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та здійсненні аналізу ефективності запровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

- на основі аналізу наукової літератури вивчити стан дослідженості проблеми формування соціальної компетентності старшокласників, уточнити суть основних дефініцій;
- виявити можливості неформальної освіти у формуванні соціальної компетентності старшокласників;
- розробити структурно-функціональну модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти;

– обґрунтувати соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти та розробити їх змістово-методичне забезпечення;

– здійснити аналіз ефективності упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти.

Методи дослідження: теоретичні – контент-аналіз, систематизація, узагальнення філософської, соціологічної, психологічної і педагогічної літератури для з'ясування змісту базових понять дослідження; моделювання для побудови структурно-функціональної моделі формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти; емпіричні – психолого-педагогічна діагностика, анкетування, бесіди зі старшокласниками, тестування, пряме і непряме спостереження, експертна оцінка, ранжування, самооцінювання (для встановлення рівнів сформованості соціальної компетентності учнів), аналіз впливу неформальної освіти на формування соціальної компетентності старшокласників; педагогічний експеримент для з'ясування ефективності впливу соціально-педагогічних умов на формування соціальної компетентності старшокласників; статистичні – методи математичної статистики для опрацювання результатів, отриманих у процесі дослідно-експериментальної роботи.

Експериментальна база дослідження. У дослідно-експериментальній роботі були задіяні 163 учні 10-11 класів чотирьох закладів загальної середньої освіти: Тернопільської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 4, Тернопільської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 28 Тернопільської міської ради Тернопільської області, Ліцею № 21 Івано-Франківської міської ради, Лужанської загальноосвітньої школи I-III ступенів Рахівської районної ради Закарпатської області. Контрольну групу становили 158 учнів 10-11 класів таких закладів загальної середньої освіти: Тернопільської спеціалізованої школи I-III ступенів №7 з поглибленим вивченням іноземних мов, Тернопільської загальноосвітньої школи I-III ступенів №16 імені Володимира Левицького Тернопільської міської ради Тернопільської області, Ліцею №4 Івано-Франківської міської ради, Росішківської загальноосвітньої школи I-III ступенів Рахівської районної ради Закарпатської області. У констатувальному, формувальному та контрольному експериментах також були задіяні: 54 педагоги закладів загальної середньої освіти, 50 батьків учнів старших класів та експертна група у складі 12 осіб.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

вперше:

– розроблено структурно-функціональну модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти, яка передбачає послідовну реалізацію таких основних блоків: *концептуально-цільового*, що зумовлюється сучасними вимогами освітнього процесу й окреслює мету, завдання, підходи та принципи формування соціальної компетентності старшокласників; *змістово-процесуального*, що визначає взаємозв'язок і взаємовплив функцій неформальної освіти (мотиваційної, інформаційної, діяльнісної, аксіологічної), засобів неформальної освіти та структурних компонентів соціальної компетентності учнів на основі упроваджених соціально-педагогічних умов формування соціальної

компетентності учнів; *результативного*, що розкриває критерії, показники, рівні соціальної компетентності та результат досліджуваного процесу (сформованість соціальної компетентності старшокласників);

– обґрунтовано соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти (стимулювання суб'єктної позиції старшокласників, забезпечення соціально-педагогічного супроводу формування соціальної компетентності старшокласників, модернізація змісту, форм та методів неформальної освіти, організація простору самодіяльності та допомоги).

У дослідженні визначено й схарактеризовано:

– структурні компоненти соціальної компетентності старшокласників (мотиваційний, когнітивний, поведінковий, соціально-ціннісний); критерії (спонукальний, пізнавальний, діяльнісний, особистісно-рефлексивний); показники (просоціальні мотиви, соціальний інтелект, соціальна поведінка, соціальні цінності) та рівні (низький, базовий, високий) соціальної компетентності старшокласників;

– *удосконалено* трактування понять «соціальна компетентність старшокласників», «засоби неформальної освіти».

Подальшого розвитку набули підходи до використання можливостей неформальної освіти у формуванні соціальної компетентності старшокласників; змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: упроваджено соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти; розроблено та апробовано діагностичні засоби моніторингу сформованості соціальної компетентності старшокласників та змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти.

Матеріали дисертації можуть використовуватися адміністрацією закладів загальної середньої та позашкільної освіти, соціальними педагогами, практичними психологами, педагогами-організаторами закладів загальної середньої освіти для активізації впливу неформальної освіти на формування соціальної компетентності старшокласників; викладачами закладів вищої освіти у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів, соціальних педагогів та практичних психологів до формування соціальної компетентності старшокласників; під час укладання навчальних посібників і методичних рекомендацій з проблеми формування соціальної компетентності старшокласників у закладах загальної середньої та позашкільної освіти.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях різних рівнів, зокрема:

міжнародних: «Багатоманітність культур як педагогічна проблема» (Бердянськ, 2015); «Актуальні проблеми соціальної роботи і підготовки фахівців: сучасні тенденції» (Ужгород, 2015); «Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах Євроінтеграції» (Тернопіль, 2018); «Соціальна робота та соціальна педагогіка: виклики сьогодення» (Тернопіль, 2019);

всеукраїнських: «Партнерство навчальних, культурно-освітніх закладів соціальних служб і родин: стан, проблеми, перспективи розвитку» (Тернопіль, 2015); «Соціальна робота та соціальна педагогіка: виклики сьогодення» (Тернопіль, 2015); «Підготовка фахівців соціономічних професій в умовах сучасного соціокультурного простору» (Вінниця, 2016), «Розвиток обдарованості дітей в умовах інноваційного освітнього простору» (Івано-Франківськ, 2017), «Сучасні підходи та перспективи професійного розвитку фахівців соціономічних професій» (Вінниця, 2020);

міжнародному семінарі «Польща – Україна. Освіта та виклики сучасності» (Тернопіль, 2017).

Результати дослідження доповідалися на звітних наукових конференціях викладачів кафедри соціальної роботи, спеціальної освіти та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Тернопіль, 2017; 2018; 2019; 2020), а також на спільній науково-практичній конференції факультету педагогіки і психології та наукової бібліотеки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Педагогіка В. О. Сухомлинського у контексті розбудови Нової Української школи» (Тернопіль, 2018).

Особистий внесок здобувача. Усі теоретичні та практичні результати, що виносяться на захист, отримані автором самостійно. Пошук та аналіз літературних джерел за тематикою дисертаційного дослідження, розроблення соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти виконано автором особисто.

У друкованих працях, опублікованих у співавторстві, автору дисертації належать: [11] – практичні матеріали з проблеми використання інноваційних підходів для створення системної бази формування соціальної компетентності обдарованих школярів; [15] – практичні аспекти упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами формальної та неформальної освіти.

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації висвітлено у 15 публікаціях, з них – 6 статей у наукових фахових виданнях України; 1 стаття у закордонному науковому періодичному виданні; 5 статей – у збірниках матеріалів наукових і науково-практичних конференцій, 3 публікації додатково відображають результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел з 354 найменувань (на 34 сторінках), з них 37 – іноземною мовою, додатків на 123 сторінках. Робота містить 20 таблиць, 30 рисунків. Основний зміст дисертаційного дослідження викладено на 200 сторінках, загальний обсяг роботи становить 370 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність порушеної проблеми, сформульовано мету й завдання відповідно до об'єкта та предмета дослідження, аргументовано наукову новизну, практичне значення, представлено інформацію про впровадження та апробацію отриманих результатів, про публікації, структуру й обсяг дисертації.

У **першому розділі** *«Теоретичні аспекти формування соціальної компетентності старшокласників»* виявлено основні наукові підходи до трактування соціальної компетентності особистості; структурні компоненти соціальної компетентності та їх прояви в учнів старшого шкільного віку; зміст і функції неформальної освіти.

У розділі схарактеризовано концепцію компетентності у трактуванні сучасних дослідників (І. Бех, Н. Бібік, І. Єрмаков, В. Кремень та ін.) а також у документах міжнародних організацій (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Ради Європи, Міжнародного департаменту стандартів). Визначено провідні підходи до тлумачення сутності поняття «компетентність» – аксіологічний, поведінковий, мотиваційний та когнітивний. Грунтуючись на проаналізованих наукових працях (Н. Борбич, А. Гармаш, М. Докторович, І. Драч, І. Зарубінської, Н. Лавриченко, Л. Лепіхової, Н. Павлик, О. Пометун та ін.) у структурі компетентності виокремлено знання, мотиви, поведінку та цінності. Розвиваючи запропоновану класифікацію наукових підходів до поняття компетентності, виділено аналогічні підходи до соціальної компетентності особистості: 1) когнітивний – тлумачить компетентність як знаннєвий феномен; 2) мотиваційний – відображає ступінь наявності в індивіда особистісних ресурсів; 3) поведінковий – висвітлює ситуаційні та діяльнісні особливості взаємодії людини й соціального середовища; 4) аксіологічний – трактує компетентність як основу ціннісно-смиислового життєвого вибору особистості. Викладені думки та позиції дослідників дали підставу включити у характеристику соціальної компетентності особистості розвиненість її соціальних мотивів, соціального інтелекту, соціально активної поведінки та соціальних цінностей.

На основі опрацювання й аналізу наукових доробок учених «соціальну компетентність старшокласників» потрактовано як здатність до активного життєвого самовизначення, самореалізації й активної соціальної взаємодії на основі засвоєних знань, умінь, навичок і цінностей.

Охарактеризовано структурні компоненти соціальної компетентності (мотиваційний, когнітивний, поведінковий, соціально-ціннісний) та їх прояви у старшому шкільному віці. Показано, що мотиваційний компонент стимулює старшокласника до розуміння необхідності формування у себе соціальної компетентності, відображає сформованість соціальних мотивів поведінки і діяльності, актуалізує розвиток соціально-ціннісних та особистісно-значущих мотивів; когнітивний – передбачає наявність у старшокласників знань про суспільство та суспільні відносини, про себе і своє місце у житті, здатність до життєвого самовизначення і життєвої самореалізації; поведінковий – характеризує наявність умінь і навичок соціальної взаємодії, виконання різних соціальних ролей, виконання основних суспільних обов'язків; соціально-ціннісний – стимулює до осмислення ролі і місця у житті, відображає розуміння провідних цінностей та їх

місце в ієрархії особистісних вартостей, сформованість почуття власної гідності, соціальної відповідальності.

Проаналізовано неформальну освіту як вагомий чинник формування соціальної компетентності старшокласників. Визначено, що неформальна освіта в умовах суспільних змін спрямована реалізовувати комплекс функцій, що забезпечують формування соціальної компетентності старшокласників: мотиваційну – передбачає спрямованість неформальної освіти на оволодіння і прийняття особистістю нових умов життя; інформаційну – актуалізує вміння особистості знайти, вибрати й використати необхідну інформацію; діяльнісну – дає можливість особистості оволодіти новими способами діяльності; аксіологічну – спрямовує особистість на оволодіння соціально необхідними цінностями. Емпірично виявлено інтерес до засобів неформальної освіти у старшокласників.

У другому розділі *«Дослідно-експериментальна робота з упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти»* представлено структурно-функціональну модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти; схарактеризовано дослідно-експериментальну роботу з упровадження соціально-педагогічних умов та змістово-методичного забезпечення формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти.

Теоретично обґрунтовано й розроблено структурно-функціональну модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти (рис. 1).

Структурно-функціональну модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти представлено як відкриту педагогічну систему, що передбачає послідовну реалізацію таких основних блоків: *концептуально-цільового*, що визначається сучасними вимогами освітнього процесу й окреслює мету, завдання, підходи та принципи формування соціальної компетентності старшокласників; *змістово-процесуального*, що визначає взаємозв'язок і взаємовплив функцій неформальної освіти (мотиваційної, інформаційної, діяльнісної, аксіологічної), засобів неформальної освіти та структурних компонентів соціальної компетентності учнів (мотиваційного, когнітивного, поведінкового, соціально-ціннісного) на основі упроваджених соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності учнів; *результативного*, що розкриває критерії, показники, рівні соціальної компетентності та результат досліджуваного процесу (сформованість соціальної компетентності старшокласників).

Обґрунтовано та впроваджено в практику закладів загальної середньої освіти соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти: 1) стимулювання суб'єктної позиції старшокласників; 2) забезпечення соціально-педагогічного супроводу формування соціальної компетентності старшокласників; 3) модернізація змісту, форм та методів неформальної освіти; 4) організація простору самодіяльності та допомоги.

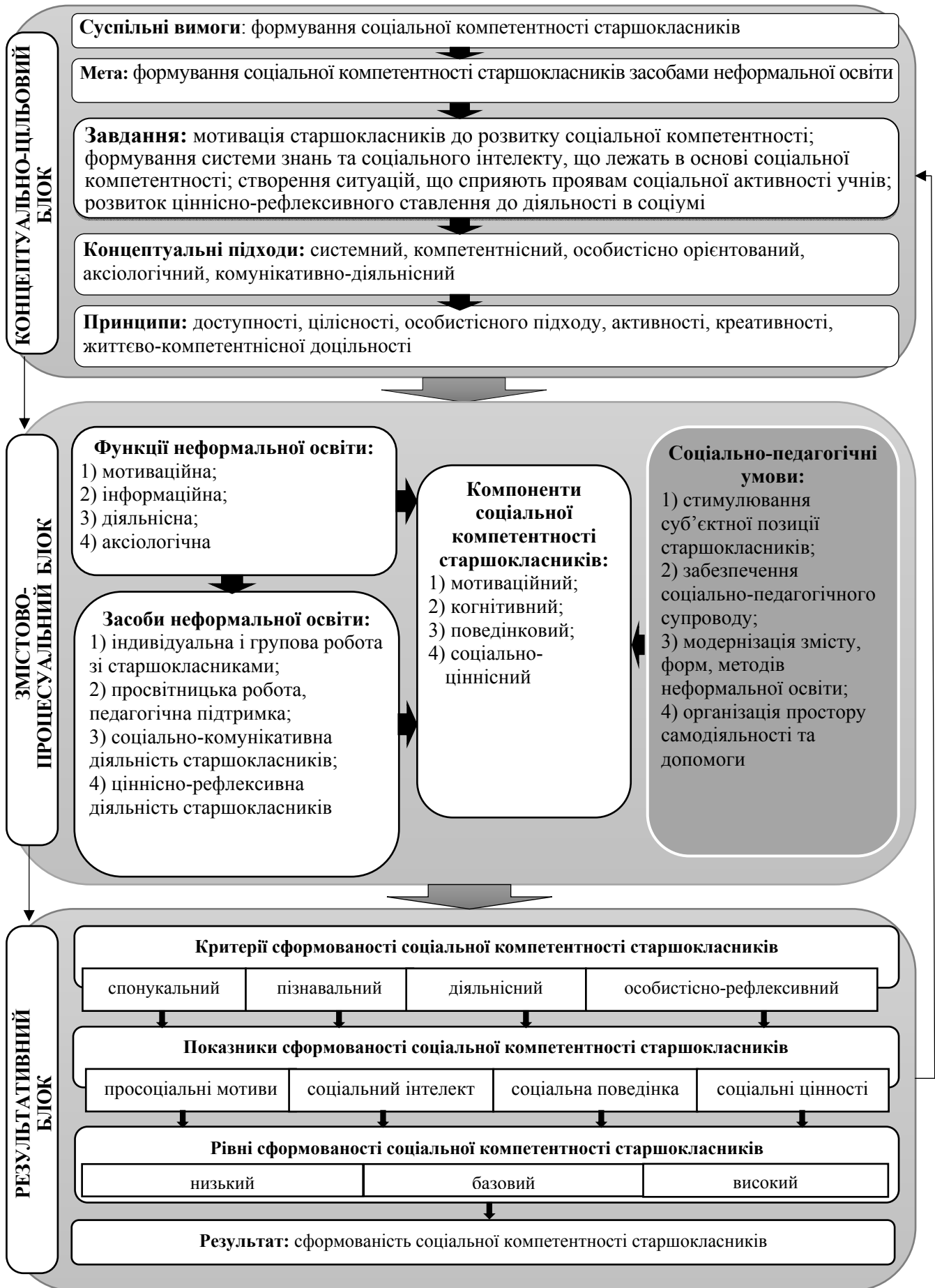

Рис. 1. Структурно-функціональна модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти

Встановлено, що неформальна освіта на базі закладу загальної середньої освіти криє в собі значні потенційні можливості формування соціальної компетентності старшокласників; вона не лише сприяє поглибленню знань, а й забезпечує простір соціальної взаємодії і спілкування учнів з ровесниками та педагогами. Доведено, що за умови упровадження соціально-педагогічних умов, неформальна освіта впливає на формування компонентів соціальної компетентності старшокласників: мотиваційного (мотивація до формування соціальної компетентності), соціально-ціннісного (формування ціннісних орієнтацій), когнітивного (формування системи знань, умінь та навичок, що лежать в основі соціальної компетентності) та поведінкового (створення у неформальній освіті ситуацій, що сприяють формуванню соціальної компетентності старшокласників, їх дій та вчинків).

Схарактеризовано упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників. Формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти спрямовувалося на реалізацію таких завдань: формування мотивації досягнення успіху (здійснювалося через стимулювання суб'єктної позиції старшокласників); формування у старшокласників соціально значущих знань та сприяння в подоланні труднощів соціалізації (реалізувалося через соціально-педагогічний супровід); формування комплексу якостей, необхідних для взаємодії з навколишнім соціальним середовищем – соціальної активності (реалізувалося на основі діяльності старшокласників, з використанням модернізованих форм та методів неформальної освіти); формування соціальних цінностей у старшокласників (здійснювалося через організацію простору самодіяльності та допомоги). Узагальнення надбань змістово-методичного забезпечення формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти дало змогу побудувати своєрідну «матрицю» взаємозв'язків цього процесу.

Стимулювання суб'єктної позиції старшокласників у неформальній освіті передбачало різні способи їхньої мотивації, формування мотивів досягнення успіху в особистісному і професійному самовизначенні. Для мотивації і стимулювання суб'єктної позиції старшокласників під час занять в позаурочний час використано інтерактивні форми роботи, зокрема, диспути, дебати, ділова гра «Спілкування»; організовано проведення тренінгів «Вчимося розуміти інших», «Проблеми соціального спілкування», «Особисті якості члена суспільства», «Зростаємо у соціумі», «Мотивація особистісного зростання», «Вчимося бути активними».

Соціально-педагогічний супровід старшокласників в контексті формування соціальної компетентності спрямовувався на їх підтримку в системі соціальних відносин, навчання новим моделям взаємодії з собою та світом, подолання труднощів соціалізації. Забезпечення соціально-педагогічного супроводу передбачало формування у старшокласників комплексу соціально значущих знань та соціального інтелекту. У цьому процесі використовувалися такі форми роботи: факультатив «Дебати»; пізнавальні тренінги: «Проблеми соціального спілкування», «Особисті якості члена суспільства», соціально-психологічні тренінги: «Ефективне спілкування та робота в команді», тренінг «Конфлікт і спілкування», «Я – єдиний і неповторний»; створення соціально-комунікативних ситуацій; метод проєктів;

рольові ігри; відеолекторії; пошукові експедиції та власні дослідження учнів. У процесі соціально-педагогічного супроводу в учнів цілеспрямовано формувалися знання про соціальну компетентність, що давало змогу їм повноцінно входити у світ соціальних зв'язків.

У рамках формування соціальної компетентності старшокласників упроваджено інноваційні організаційні форми неформальної освіти. Зокрема, в межах діяльності сектору інтелектуального розвитку організовано роботу гуртків («Ерудит», «Web-дизайн») та Клубу обдарованих школярів. У структурі сектору фізичного розвитку організовано роботу секцій волейболу, баскетболу, футболу, аеробіки, а також урізноманітнено проведення туристсько-краєзнавчої роботи (залучення старшокласників до вивчення історії краю, міста, закладу освіти та підготовки нарисів з історії Тернопільської ЗОШ № 4 «Школа – це життя, життя – це школа»); організовано роботу гуртків «Світ туризму», «Наше місто», музейної кімнати Ю. Словацького та ін.). У секторі творчого розвитку організовано роботу студій (вокальної, театральної, радіостудії, медіастудії, студії танцю), гуртків (мистецького, вокального, хореографічного) й ансамблів (вокального та вокально-інструментального). У секторі патріотичного розвитку організовано роботу гуртків «Козацький гарт», «Сокіл», «Джура», «Школа безпеки», «Музею бойової слави», проведено краєзнавчий курс «Тернопілезнавство». Модернізовані організаційні форми неформальної освіти збагачено діалогічними методами (дискусіями та дебатами, кейс-навчанням, моделюванням проблемних ситуацій, колективними читаннями, діловими, рольовими, навчальними, дослідницькими, проблемними іграми, консультаціями, інноваційними освітніми технологіями). Упровадження зазначених форм і методів неформальної освіти значною мірою було зумовлене запитами і потребами старшокласників у самоактуалізації, саморозвитку, самореалізації.

Організація простору самодіяльності та допомоги спрямовувалася на формування у старшокласників системи соціальних цінностей у процесі роботи органів учнівського самоврядування та волонтерської діяльності школярів. Особлива цінність учнівського самоврядування в школах-учасниках експерименту полягала у глибокому і всебічному проникненні старшокласників у сутність своїх соціальних прав та обов'язків, результатом чого було підвищення їхньої громадянської активності, самосвідомості, життєвої компетентності, формування ціннісно-сміслової сфери. Налагодження дієвої системи самоврядування в закладі освіти давало змогу учням засвоїти соціальні комунікації, соціальні вміння та навички, необхідні для особистісного і професійного самовизначення. В діяльності учнівського самоврядування, формування соціальної компетентності старшокласників реалізувалося через участь в роботі самоврядних інституцій (парламенту, загонів, клубів) та активну діяльність у конкурсах соціальних проєктів, «Демократична школа», «Лідер року», форум-театрі, диспутах, дебатах, щорічній конференції «16 днів проти насильства», Різдвяному вертепі, соціальній акції «Веселі перерви», марафонах «Школа – територія здоров'я» та «Знати сьогодні, щоб жити завтра», флешмобах, квестах, фестивалях. Участь старшокласників у різноманітних формах самоврядування сприяла оволодінню ключовими життєвими компетентностями, формуванню в них життєстійкості, вміння повноцінно жити й

активно діяти у соціумі, адекватно реагувати на соціальні зміни, постійно самовдосконалюватись та досягати успіху. Організація простору самодіяльності та допомоги, зокрема, залучення школярів до волонтерської діяльності допомагала розширити простір їх соціальної взаємодії й підготувати до усвідомленого вибору траєкторії життєвого розвитку.

Доведено, що упровадження у процесі дослідно-експериментальної роботи окреслених соціально-педагогічних умов сприяло формуванню й реалізації компонентів соціальної компетентності старшокласників, результатом чого були сформовані просоціальні мотиви, розвинений соціальний інтелект, активна соціальна поведінка й засвоєні соціальні цінності.

Теоретико-методологічний аналіз суті й особливостей упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти зумовили логіку й методіку дослідно-експериментальної роботи. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася з вересня 2017 по травень 2019 року і передбачала констатувальний, формувальний та контрольний етапи.

На констатувальному етапі діагностовано стан сформованості соціальної компетентності старшокласників. Формувальний етап дослідно-експериментальної роботи був пов'язаний з упровадженням соціально-педагогічних умов (стимулювання суб'єктної позиції, забезпечення соціально-педагогічного супроводу, модернізації змісту, форм та методів неформальної освіти, організації простору самодіяльності та допомоги) формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти. На контрольному етапі (вивчалася динаміка сформованості соціальної компетентності учнів у контрольних та експериментальних групах. Для виявлення стану сформованості соціальної компетентності учнів на констатувальному й контрольному етапах роботи використовувався комплекс методів педагогічного дослідження: моделювання, педагогічне спостереження, бесіди, опитування (анкетування, інтерв'ювання); метод експертної оцінки поведінки, вчинків, результатів діяльності старшокласників, узагальнення незалежних характеристик.

У результаті формувального експерименту підтверджено, що упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти, яка відображає взаємодію провідних компонентів соціальної компетентності (мотиваційного, когнітивного, соціально-ціннісного, поведінкового) та форм, методів, засобів неформальної освіти, сприяло підвищенню результативності формування соціальної компетентності старшокласників в експериментальних групах. Так, позитивні зміни відбулися у рівнях сформованості практично всіх компонентів соціальної компетентності старшокласників (таблиця 1).

Порівняння результатів формувального експерименту свідчить про позитивну динаміку формування усіх компонентів соціальної компетентності старшокласників (відбулися зміни у рівні сформованості мотиваційного, когнітивного, поведінкового та соціально-ціннісного компонентів). Якщо на початку формувального експерименту кількість старшокласників експериментальної групи з високим рівнем соціальної компетентності становили 31,68%, то в кінці експерименту – 42,66%; із

базовим рівнем відповідно – 49,41% і 46,97%; кількість старшокласників, що проявили низький рівень, зменшилася з 18,91% до 10,37%.

Таблиця 1

Узагальнені дані про рівні сформованості соціальної компетентності старшокласників експериментальної і контрольної груп на констатувальному та контрольному етапах експерименту, (у %)

Рівні сформованості	Етапи дослідження	Контрольні групи	Експериментальні групи
Низький	Початок експерименту (вересень-жовтень 2017р.)	18,90	18,91
	Контрольний зріз (травень-червень 2019 р.)	17,64	10,37
Базовий	Початок експерименту (вересень-жовтень 2017р.)	51,66	49,41
	Контрольний зріз (травень-червень 2019 р.)	50,40	46,97
Високий	Початок експерименту (вересень-жовтень 2017р.)	30,07	31,68
	Контрольний зріз (травень-червень 2019 р.)	31,96	42,66

Закономірно, сталися й певні зміни щодо рівня сформованості соціальної компетентності і в респондентів контрольної групи. Якщо на початку формування експерименту кількість старшокласників контрольної групи з високим рівнем соціальної компетентності становила 30,07%, то в кінці експерименту – 31,96%, із базовим рівнем відповідно – 51,66% і 50,40%; кількість старшокласників, що проявили низький рівень, зменшилася з 18,90% до 17,64%. Проте ці зміни мають менш виражений характер, порівняно зі змінами у сформованості соціальної компетентності старшокласників експериментальних груп. Відтак, аналіз динаміки рівнів соціальної компетентності старшокласників засвідчує ефективність упровадження соціально-педагогічних умов її формування.

У процесі педагогічного експерименту доведено доцільність упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти; експериментально підтверджено ефективність їх упровадження у практику формування соціальної компетентності старшокласників.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення актуальної проблеми формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти.

1. На основі вивчення наукової літератури конкретизовано стан розробки проблеми, уточнено суть основних дефініцій та категорій, виявлено потенціал неформальної освіти для формування соціальної компетентності учнів старших класів. Соціальна компетентність як інтегрована характеристика особистості, сукупність певних якостей, здібностей, соціальних знань та вмінь, переживань,

емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань, надає можливість активно взаємодіяти з соціумом, налагоджувати контакти з різноманітними групами та індивідами, а також брати участь у соціально-значущих проєктах й продуктивно виконувати різні соціальні ролі. Обґрунтовано місце соціальної компетентності у групі ключових компетентностей, оволодіння якими дає змогу вирішувати важливі проблеми у соціальному житті. Формування соціальної компетентності старшокласників співвідноситься із загальною метою освітньої системи – розвиток особистості як суб'єкта соціальної взаємодії в єдності мотиваційної, пізнавальної, діяльнісної, ціннісно-сислової сфер. За результатами узагальнення наукових підходів уточнено визначення поняття «соціальна компетентність старшокласників» – як здатність особистості до активного життєвого самовизначення, самореалізації й активної соціальної взаємодії на основі засвоєних знань, умінь, навичок і цінностей. У структурі соціальної компетентності старшокласників виокремлено такі компоненти: мотиваційний, когнітивний, поведінковий та соціально-ціннісний.

2. Неформальну освіту визначено як організовану систематичну освітню діяльність, що проводиться поза межами формальної освітньої системи. Її ознаками є: добровільність; доступність; можливість набуття у різних місцях і в різних ситуаціях; пов'язаність із педагогічними цілями; доповнюваність інших складових освітнього процесу, зокрема формального навчання. Показано, що неформальна освіта здатна у значній мірі задовольнити освітні потреби старшокласників, допомагати опановувати нові соціальні ролі та сприяти розвитку соціальної компетентності. Визначено, що неформальна освіта в умовах компетентнісного підходу реалізує комплекс функцій: мотиваційну (забезпечує спрямованість старшокласника на оволодіння і прийняття нових умов життя); інформаційну (передбачає вміння знайти, вибрати, використати необхідну інформацію); діяльнісну (дає змогу оволодіти новими способами діяльності); аксіологічну (забезпечує оволодіння соціально необхідними цінностями). Доведено, що реалізація неформальної діяльності може здійснюватися в закладах загальної середньої освіти як додаткова освіта для учнів старшого шкільного віку.

3. Розроблено структурно-функціональну модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти, яка вміщує систему взаємопов'язаних елементів. Модель побудовано як відкриту педагогічну систему, що передбачає послідовну реалізацію таких основних блоків: концептуально-цільового, що зумовлюється сучасними вимогами освітнього процесу й окреслює мету, завдання, підходи та принципи формування соціальної компетентності старшокласників; змістово-процесуального, що визначає взаємозв'язок і взаємовплив функцій неформальної освіти (мотиваційної, інформаційної, діяльнісної, аксіологічної), засобів неформальної освіти та структурних компонентів соціальної компетентності учнів (мотиваційного, когнітивного, поведінкового, соціально-ціннісного), на основі упроваджених соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності учнів засобами неформальної освіти; результативного, що розкриває критерії, показники, рівні соціальної компетентності та результат досліджуваного процесу (сформованість соціальної компетентності старшокласників). Врахування особливостей формування соціальної компетентності

старшокласників засобами неформальної освіти дало змогу побудувати своєрідну «матрицю» взаємозв'язків означеного процесу.

4. Обґрунтовано соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти (стимулювання суб'єктної позиції школярів; забезпечення соціально-педагогічного супроводу; модернізація змісту, форм та методів неформальної освіти; організація простору самодіяльності та допомоги) та розроблено їх змістово-методичне забезпечення. Упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти передбачало реалізацію таких заходів: стимулювання суб'єктної позиції учнів у неформальній освіті передбачало різні способи їхньої мотивації, формування мотивів досягнення успіху в особистісному і професійному самовизначенні. У процесі реалізації цієї умови використовувалися інтерактивні форми і методи роботи, зокрема диспути, дебати, тренінги, ділові ігри. Соціально-педагогічний супровід спрямовувався на формування у старшокласників соціально значущих знань і розвиток соціального інтелекту. Модернізація змісту, форм та методів неформальної освіти відбувалася на основі діяльності старшокласників у соціумі закладу освіти і поза ним. Організація простору самодіяльності та допомоги спрямовувалася на формування у старшокласників системи соціальних цінностей у процесі роботи органів учнівського самоврядування та волонтерської діяльності. Результати упровадження визначених соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти перебували у взаємозв'язку і взаємозалежності.

5. Експериментально перевірено ефективність реалізації соціально-педагогічних умов у просторі неформальної освіти щодо формування соціальної компетентності старшокласників. Зокрема, на констатувальному етапі педагогічного експерименту діагностовано первинну сформованість соціальної компетентності учнів старших класів на основі розроблених критеріїв і показників. Для оцінки сформованості соціальної компетентності старшокласників у процесі експериментальної роботи використовувалися критерії (спонукальний, пізнавальний, діяльнісний, особистісно-рефлексивний) і показники (просоціальні мотиви, соціальний інтелект, соціальна поведінка, соціальні цінності), які дали можливість визначити рівні сформованості її мотиваційного, когнітивного, поведінкового і соціально-ціннісного компонентів. Означені компоненти, критерії і показники дали змогу виокремити й охарактеризувати рівні соціальної компетентності старшокласників (високий, базовий, низький). Згідно з одержаними даними, 18,90% старшокласників контрольної групи продемонстрували низький рівень розвитку соціальної компетентності; 51,66% – базовий; 30,07% – високий. У 18,91% учнів експериментальної групи виявлено низький рівень соціальної компетентності, 49,41% – базовий, 31,68% – високий.

Формування соціальної компетентності учнів засобами неформальної освіти на формувальному етапі педагогічного експерименту спрямовувалося на реалізацію таких завдань: формування мотивації досягнення успіху (здійснювалося через стимулювання суб'єктної позиції старшокласників); формування у старшокласників соціально важливих знань та сприяння в подоланні труднощів соціалізації

(реалізувалося через соціально-педагогічний супровід); формування комплексу якостей, необхідних для взаємодії з соціальним середовищем (соціальної активності) (реалізувалося на основі діяльності старшокласників у соціумі, з використанням модернізованих змісту, форм та методів неформальної освіти); формування системи соціальних цінностей у школярів (здійснювалося через організацію простору самодіяльності та допомоги).

У процесі дослідно-експериментальної роботи доведено доцільність використання засобів неформальної освіти у формуванні соціальної компетентності старшокласників. Якщо на констатувальному етапі експерименту кількість респондентів експериментальної групи з високим рівнем соціальної компетентності становила 31,68%, то в кінці експерименту – 42,66%; із базовим рівнем відповідно – 49,41% і 46,97%; зменшилася кількість учнів, що проявили низький рівень, з 18,91% до 10,37%. Зазначимо, що динаміка сформованості соціальної компетентності в учнів контрольних груп носила менш виражений характер: так, якщо на констатувальному етапі кількість респондентів з високим рівнем соціальної компетентності становила 30,07%, то в кінці експерименту – 31,96%; із базовим рівнем відповідно – 51,66% і 50,40%; кількість респондентів, що проявили низький рівень розвитку досліджуваного феномена, зменшилася з 18,9% до 17,64%. Порівняльний аналіз динаміки рівнів сформованості соціальної компетентності старшокласників обох груп засвідчує ефективність упровадження соціально-педагогічних умов її формування. Проведена робота сприяла тому, щоб учасники формування експерименту не тільки були суб'єктами освітньо-виховних і розвивальних впливів, але й стали суб'єктами самопізнання, саморозвитку й особистісної самореалізації.

Дисертація не вичерпує усіх аспектів вивчення окресленого напряму науково-педагогічних пошукувань. Перспективу подальшої наукової діяльності вбачаємо у вдосконаленні форм, методів і засобів формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти у закладах позашкільної освіти, а також у визначенні впливу окремих видів неформальної освіти на формування соціальної компетентності школярів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Федоруц М. В. Формування соціальної компетентності школярів у процесі партнерської співпраці загальноосвітніх навчальних закладів з родинами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2015. №36. С. 192–194.

2. Федоруц М. В. Спортивний туризм як вагомий чинник формування соціальної компетентності старшокласників. *Педагогічний альманах* : збірник наукових праць / редкол. В.В. Кузьменко (гол.) та ін. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. №28. С. 231–236.

3. Федоруц М. В. Структурно-функціональна модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2019. №2 (45). С. 217–222.

4. Федоруц М. В. Учніське самоврядування як вагомий чинник формування соціальної компетентності сучасних старшокласників. *Педагогічний альманах* :

збірник наукових праць / редкол. В.В. Кузьменко (гол.) та ін. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. №41. С. 22–29.

5. Федоруц М. В. Соціально-педагогічний супровід формування соціальної компетентності старшокласників. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія «Педагогіка і психологія». / редкол. : Товканець Г.В. (гол.) та ін. Мукачево : Вид-во МДУ, 2019. №1 (9). С. 171–174.

6. Fedoruts M. The socio-pedagogical conditions of the formation of high school students' social competence in the space of non-formal education: a practical aspect. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VIII (94), Issue : 236, 2020 Sept. P. 26-29.

7. Fedoruts M. Modeling the process of the formation of high school students' social competence by means of non-formal education. *Scientific Papers: Social Work and Education*. CSI&D, 2020. Vol. 7, No. 4. P. 557–569.

Опубліковані праці, що засвідчують апробацію результатів дослідження

8. Федоруц М. В. Формування соціальної компетентності старшокласників: концептуальні підходи. *Актуальні проблеми соціальної роботи і підготовки фахівців: сучасні тенденції* : Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 25 вересня 2015 р.) / за ред. І.В. Козубовської. Ужгород, Вид-во УжНУ «Говерла» 2015. С. 107–110.

9. Федоруц М. В. Формування соціальної компетентності школярів у туристсько-краєзнавчій діяльності. *Соціальна робота та Соціальна педагогіка* : Матеріали доповідей та повідомлень Всеукр.наук.-практ. конф. молодих учених та студентів за міжнародною участю (Тернопіль, 29 квітня 2015 р.) / за заг. ред. В.А. Поліщук, С.М. Калаур, Г.І. Слозанської. Тернопіль : Вектор, 2015. С. 255–260.

10. Федоруц М. В. Формування соціальної компетентності школярів як педагогічна проблема. *Соціальна робота та Соціальна педагогіка*: Матеріали доповідей та повідомлень Всеукр.наук.-практ. конф. молодих учених та студентів за міжнародною участю (Тернопіль, 28-29 жовтня 2015 р.) / за заг. ред. В.А. Поліщук, С.М. Калаур, Г.І. Слозанської. Тернопіль : Вектор, 2015. С. 169–174.

11. Федоруц М. В., Кулянда О. С. Використання інноваційних підходів для створення системної практичної бази формування ключових компетентностей обдарованих школярів. *Розвиток обдарованості дітей в умовах інноваційного освітнього простору* : Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 23-24 лютого 2017 р.). Івано-Франківськ: Видавництво Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. С. 15–29.

12. Федоруц М. В. Розвиток інтелектуальних здібностей школярів шляхом поглиблення партнерської співпраці. *Крок у науку* : Збірник статей IV Всеукраїнської наукової шкільної конференція (Дніпро, 26-27 квітня 2018 р.). Дніпро: ТОВ «Роял Принт», 2018. С. 302–305.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

13. Федоруц М. В. Структура соціальної компетентності старшокласників. *Багатоманітність культур як педагогічна проблема* : збірник наукових статей /

Бердянський державний педагогічний університет; уклад. О.І. Гуренко. Бердянськ : Ткачук О.В., 2015. С. 260–264.

14. Федоруц М. В. Вплив туристсько-краєзнавчої діяльності на формування особистості старшокласників. *Магістр*. Тернопіль : ТНПУ імені В.Гнатюка, 2015. №23. С. 159–162.

15. Левенець Н.І., Кулянда О.С., Федоруц М. В. Школа – це життя, життя – це школа... Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. 120 с.

АНОТАЦІЯ

Федоруц М. В. Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2021.

У дисертації досліджено проблему формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти. Запропоновано авторську дефініцію поняття «соціальна компетентність старшокласників». Окреслено роль засобів неформальної освіти у формуванні соціальної компетентності старшокласників, діагностовано рівні її сформованості на основі розроблених критеріїв і показників.

Теоретично обґрунтовано й розроблено структурно-функціональну модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти, що передбачає послідовну реалізацію таких основних блоків: *концептуально-цільового, змістово-процесуального, результативного.*

Обґрунтовано й упроваджено соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти: стимулювання суб'єктної позиції школярів; забезпечення соціально-педагогічного супроводу; модернізація змісту, форм та методів неформальної освіти; організація простору самодіяльності і допомоги. Експериментально перевірено ефективність упровадження означених умов.

Ключові слова: соціальна компетентність, старшокласники, неформальна освіта, соціально-педагогічні умови, модель формування соціальної компетентності старшокласників.

АННОТАЦИЯ

Федоруц Н. В. Социально-педагогические условия формирования социальной компетентности старшеклассников средствами неформального образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2021.

В диссертации исследована проблема формирования социальной компетентности старшеклассников средствами неформального образования. Предложена авторская дефиниция понятия «социальная компетентность старшеклассников». Определена роль средств неформального образования в

формировании социальной компетентности старшеклассников, диагностированы уровни ее форсированности на основе разработанных критериев и показателей.

Теоретически обоснована и разработана структурно-функциональная модель формирования социальной компетентности старшеклассников средствами неформального образования, что предполагает последовательную реализацию следующих основных блоков: *концептуально-целевого, содержательно-процессуального, результативного*.

Обоснованы и внедрены социально-педагогические условия формирования социальной компетентности старшеклассников средствами неформального образования: стимулирование субъектной позиции школьников; обеспечение социально-педагогического сопровождения; модернизация содержания, форм и методов неформального образования; организация пространства самодетельности и помощи. Экспериментально проверена эффективность внедрения указанных условий.

Ключевые слова: социальная компетентность, старшеклассники, неформальное образование, социально-педагогические условия, модель формирования социальной компетентности старшеклассников.

ANNOTATION

Fedoruts M. V. Socio-Pedagogical Conditions of Social Competence Formation in Senior Pupils by means of Non-Formal Education. – Manuscript.

The dissertation to acquire a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences in a specialty 13.00.05 "Social Pedagogics". – Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, Ternopil, 2021.

The dissertation reveals the problem of introduction of social and pedagogical conditions of social competence formation in senior pupils by means of non-formal education. The detailed study of the scientific literature allows to specify the state of problem development, clarify the essence of the main definitions, reveal the potential of non-formal education in social competence formation in high school students. It has been determined that non-formal education in conditions of social changes is designed to perform a set of functions that ensure the formation of social competence in high school students: motivational (involves the focus of non-formal education on mastering and accepting new conditions of life); informational (actualizes the ability of the individual to find, select and use the necessary information; activity (allows the individual to master new ways of activity); axiological (directs the individual to acquire socially significant values).

The reflection over scientific approaches has resulted in a refined definition of the concept of "social competence of high school students" as the ability of a personality to active life self-determination, self-realization and active social interaction on the basis of acquired knowledge, skills, abilities and values.

The structural components of social competence in high school students (motivational, cognitive, behavioral, social-value) have been determined and characterized; also there have been defined the corresponding criteria (motivational, cognitive, activity, personality-reflexive), indicators (prosocial motives, social

intelligence, social behavior, social values) and levels (low, basic, high) of the formation of social competence in high school students.

The structural-functional model of formation of social competence in high school students by means of non-formal education has been theoretically substantiated and developed. The model is presented as an open pedagogical system that suggests gradual implementation of the following main blocks: *conceptual-targeted*, which is determined by modern requirements of the educational process and outlines the purpose, objectives, approaches and principles of social competence of high school students; *semantic-procedural*, which determines the relationship and interaction of the functions of non-formal education (motivational, informational, activity, axiological), means of non-formal education and structural components of social competence of students (motivational, cognitive, behavioral, socio-value), based on implemented social pedagogical conditions of formation of social competence in students by means of non-formal education; *resultative*, which reveals the criteria, indicators, levels of social competence and the result of the research process (the formation of social competence in high school students).

The socio-pedagogical conditions of formation of social competence in high school students by means of non-formal education have been developed and put into practice: stimulation of the subjective position of high school students; providing socio-pedagogical support for the formation of social competence in high school students; modernization of the content, forms and methods of non-formal education; organization of amateur and support space.

The generalization of features of influence of social and pedagogical conditions on formation of social competence in senior pupils has resulted in construction of the original "matrix" of interrelations of the investigated process. Features of introduction of social and pedagogical conditions of formation of social competence in senior pupils have been characterized; the main tasks of research and experimental work have been outlined, the implementation of which contributes to the formation of social competence in high school students: the formation of motivation to succeed, which has been carried out through the stimulation of the subjective position of high school students; formation of socially significant knowledge in high school students and assistance in overcoming the difficulties of socialization, which has been realized through socio-pedagogical support; formation of a set of qualities necessary for interaction with the social environment, which has been realized through the implementation of the innovative forms and methods of non-formal education; formation of social values in high school students by means of organization of amateur space and support. The present research has carried out the comparative analysis of the results received in control and experimental groups in the course of the experiment on formation of social competence in senior pupils applying the suggested criteria and indicators. The effectiveness of the influence of the introduced socio-pedagogical conditions on the formation of social competence in high school students has been experimentally proved.

Key words: social competence, high school students, non-formal education, means of non-formal education, socio-pedagogical conditions, model of formation of social competence in high school students.

Підписано до друку 08.04.2021.
Формат 60x 84/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний 80 г/м². Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 04/21/2-5

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"
46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,
Тел. +38 (097) 988-53-23

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.
ФОП Осадца Ю.В.